

Het gilde was in 1599 opgericht, doch in 1663, toen de verhouding van boekdrukker en boekhandelaar wel wat wijziging had ondergaan, gereorganiseerd. Aanvankelijk waren de beide bedrijven in den regel verbonden geweest, doch in lateren tijd was elk meer zelfstandig geworden en had de handelaar allengs grooter aandeel in de leiding van het geheele boekbedrijf gekregen. De Utrechtsche vakgenooten rekenden dan ook 1663 als oprichtingsjaar van hun gilde, niettegenstaande de vroedschap het terecht als een voortzetting van de oude, in 1599 opgerichte beroepsorganisatie beschouwde.

E.

„Nut en genoeg.” — In aansluiting aan het artikel over de Bussche voor alle boek-drukkers en letter-setters-knechts (zie dit Maandblad XVII-1942, blz. 23) verscheen nu in *De tampon* (XXIII-1942, blz. 136—151) een opstel over „Nut en genoeg” te Utrecht, de vereeniging van typografen, die van 1851 tot 1913 heeft bestaan en gebloeid. Ze heeft het werk der oude zieken- en doodenbus wel niet voortgezet, maar toch in vernieuwen, meer bij den tijdgeest passenden vorm overgenomen en is zodoende de aanleiding geworden dat de oude, sedert 1741 bestaande bus, aan een langzame uitputting is te niet gegaan. Aanvankelijk werkten beide met een gelijk doel en op overeenkomstige manier naast elkaar, maar de vereeniging keerde bij lager contributie en hooger ziekengeld, de bus een hooger begrafenisgeld uit. Zodoende voldeed de eerste beter dan de laatste aan de behoeften van het leven. Bovendien was „Nut en genoeg” een vereeniging van beroepsgeenooten, die haar verplichtingen overzag en in kameraadschappelijken geest volbracht,

wat bij de voor iedereen toegankelijke bus bezwaarlijk het geval kon zijn.

Het doel van „Nut en genoeg” is in hoofdzaak de tegemoetkoming bij ziekte, de uitkeering bij sterfgeval en de verzorging eener eervolle begrafenis geweest, in 1910 is ook de steun bij werkloosheid ingevoerd. Wanneer de middelen zulks toelieten en dat was bijna elk jaar het geval, dan werd de kopermaandag feestelijk gevierd.

Het bestaan van „Nut en genoeg” moet in twee perioden worden gezien: de eerste, van de oprichting op den 1sten Februari 1851 af tot omstreeks 1900 toe, een periode van gemoedelijk-ernstige samenwerking, om elkaar in moeilijke omstandigheden bij te staan en de typografen der verschillende werkplaatsen met hunne vrouwen althans één keer per jaar op een feestavond — een broeder- en zusterfeest — samen te brengen; de tweede, van 1900 tot 1913, waarin steeds grooter aandacht aan de behartiging der materiële belangen werd geschonken, de strijd voor betere levensvoorwaarden op den voorgrond trad. De laatste periode bereidde de natuurlijke en dus onvermijdelijk geworden overgang naar een moderne vak-organisatie voor, die dan ook in 1913 zijn beslag kreeg, toen „Nut en genoeg” een afdeling van den Neutralen Nederlandschen bond van plaatselijke typografen-vereenigingen werd. Het „Nut” trad nog sterker op den voorgrond, maar het „Genoegen” in vakgroepsverband had afgedaan.

Over de wijze, waarop de vereeniging getracht heeft de stoffelijke belangen harer leden te dienen, en elk jaar den kopermaandag naar eigen ritus te vieren, om ook daardoor den vereenigingsband sterk te houden, vermeldt het geïllustreerde opstel verder tal van bijzonderheden.

E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 MEI
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18e JAARGANG
Nº 5

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de leden met hunne Dames uit tot deelneming aan een excursie op **Zaterdag 8 Mei a.s.** naar den Dom, die onder leiding van architect Th. Haakma Wagenaar bezichtigd zal worden.

Den deelnemers wordt verzocht om kwart over twee uur in de Kloostergang bijeen te komen.

Namens het Bestuur: A. N. L. OTTEN, Voorzitter.

J. W. C. VAN CAMPEN, Secretaris.

UTRECHTSCHES OVERLEVERINGEN.

XXIII. HEULEN.

Aan de beschrijving der steenen boogbruggen van de Oudegracht, in de door hem bewerkte nieuwe (derde) uitgave van Broers' historische wandelingen ¹⁾, heeft de heer C. W. Wagenaar het verhaal eener oude Utrechtsche legende toegevoegd, die tot de hoge bruggen in nauwe betrekking staat.

„Een paar eeuwen geleden, toen de karossen pas in zwang gekomen waren, bestond bij de welgestelde hovenierszonen de zeer eigenaardige gewoonte, om zondags met het beste paard voor de sjees, naar stad te rijden en dan een Absteedsche schoone met zich mede te voeren, die brug op, brug af, langs de Oudegracht werd geleid, om haar aan de verblufte poorters te toonen.

„Eens was er een rijke boerenzoon uit Abstede verloofd geraakt met 'n dito boerendochter en oudergewoonte moest zondags het beste paard voor de sjees en ging het in gestrekten draf stadwaarts, waarbij zelfs de Tolsteegpoort, tegen het verbod in, in draf genomen werd. Hossend en ratelend ging het over de groote keien van Achter de Twijnstraat, de Vollerbrug over, en de overzijde van de Oudegracht weer langs, welk een dolle jool, totdat men — o schrik, — langs „den gesloten steen” reed, maar blesje schrok... (voor wie, zegt het verhaal niet, maar dat laat zich wel vermoeden) ... en op hol sloeg.

„In dolle vaart ging het nu de Geertebrug op en het beest, even onredelijk als alle hollende paarden, nam zijn draai te kort, reed met sjees en hoveniers tegen de leuning der brug aan, die maar al te gewillig bezweek en paard, sjees en jongelieden te water liet gaan. De hovenier met z'n uitverkorene en het onredelijke paard

B24040

schoten er jammerlijk het leven bij in en dit onheil bracht groote ontsteltenis in Abstede te weeg. In de eerste weken durfde geen hovenier „den gesloten steen” meer voorbij; maar eindelijk was er een durver, die het toch te dwaas vond om zich door zoo'n onnoozelen kei een genoeg te laten ontnemen. En de volgende zondag zag men hem weer met zijn schoone langs Utrechts Oudegracht rijden, brug op, brug af, en nu onder het geroep van „heul! heul!” (help!), wat die ongelukkige drenkelingen ook geroepen hadden toen ze in 't water lagen te spartelen.

„Het nieuwtje sloeg in bij de hoveniers en weldra zag men ze iederen zondagmiddag weer binnenrijden om te „heulen”, zooals men het toen noemde, en dan ging dat heul-geroep steeds gepaard met het wisselen van eenige flinke zoenen, als belooning voor den gewaanden redder.

„Dàt vonden onze vroede vaders nu toch wel wat al te aanstootelijk. Eerst was 't een aardigheid geweest waar iedereen om gelachen had; nu werd het een ergernis, waarvoor men de kinderen moest in huis halen. En de voorzichtige vroedschap, op de eerbaarheid zijner jeugdige poorters bedacht, oordeelde het noodig „ter wille der goede zeden van de poorters”, het „heulen” te verbieden.

„Uit was de pret. De hellebaardier van de Tolsteegpoort kreeg 'n scherpe instructie om de „heulers” voor de poort te weren; men kon rijden als vroeger, maar „heulen” niet. En de jongelui, die in het simpel rijden ook al bitter weinig vermaak hadden, keerden het „stichtelijk” Sticht den rug toe en lieten zich zondags niet meer zien.”

Mogelijk is het, dat de stedelijke ordonnantie van den 16den Juli 1655 ook met het oog op deze rijderij werd uitgevaardigd en dat ze als gevolg van sommige voorvallen af en toe in herinnering werd gebracht (1656 en 1659) en aangevuld (1711, 1718 en 1725). „Considererende en apprehenderende d'ongelukken voor desen gebeurt, ende die noch meer souden konnen gebeuren, door 't ongeschikt ryden met paerden ende wagens, ende diergelyke”, schreef ze voor, dat „binnen dese stad en voorsteden, niet en worde gerent ofte niet sterk gedraaft. Ende sullen de contraventeurs ... verbeuren, voor de eerste reyse drie guldens, voor de tweede reyse ses guldens, ende na gelegenheid arbitraleyk gestraft worden... Ende ingevalle de voornoemde boeten niet terstond betaalt en worden, sullen de paerden van de contraventeurs (buyten de Vryheyd [het stadsgebied] woonende) voor dezelve mogen aangehouden werden, ter tyd toe de boeten voldaan zijn, ende sullen d'ouders voor hare kinderen, ende de heeren voor hare knechts hebben te betalen.”²⁾

Het door Wagenaar overgeleverde verhaal, waarvan de herkomst jammer genoeg niet genoemd werd, wekt den indruk dat het heulen van Utrechtschen oorsprong is. Het was echter ook in Holland en in Zeeland en wellicht ook in andere provincies bekend.

Niemand minder dan Joan van Heemskerck, raadsheer in den hoogen raad van Holland, heeft reeds naar den oorsprong van het

gebruik gezocht en getracht er een verklaring van te geven. Hij vertelde „dat het woordt heule, en heulen, niet min oud, en dien volgende duyster is, dan de ghewoonte dieder op slaet, sommige heule nemende voor een heuvel, om dat de brugghetjes daer men over rijdende dit heulen op in 't werck stelt, heuvelsche wijze zijn ghekromt, in 't midden hooghachtigh, en voor en achter afgaende. Andere voor-ghevende dat heul in oudt Hollandts te seggen is het hol van een sloot, of ghegraven vaert. Andere dat heule is so veel als hulpe, en dat aen malkanderen te heulen, of heul soecken, niet anders is dan troost en toe-verlaet aen den anderen te begheeren. Doch watter by beduydt, of watter mee ghemeent mach wesen, 't is seecker dat alle dese uytlegginghen van 't woort eenighszins op de sake selfs slaen. Want wy sien dat dit heulen altyt gheschiedt op een bruggetje, dat het brugghetje leydt over een slootje, en datmen met het roepen van heul, heul; en daer op malkanderen om den hals te vatten en te kussen, schijnt als heul en hulpe aenden anderen te soecken.”³⁾

Ter illustratie laat Van Heemskerk dan een lang verhaal volgen van een schaking in Den Haag, dat eindigt met het verongelukken der geliefden bij een brug onder Leidschendam.

Volgens de taalkundigen kan heul slechts een verwulfd (holle of bolle), meestal éénboogs steenen brug beteekenen en kan het woord geen hulpkreet bedoelen weer te geven⁴⁾. De oorsprong van het heulen zal dan ook wel liggen in de vele schijnbaar gevaarlijke bruggen, waaraan ons waterland rijk was en die door de jeugd meer gezocht dan gemedend werden. „De min vindt geerne heulen”⁵⁾, en „men komt niet by één bruggetje, of t' is heul, heul!”⁶⁾.

Wanneer Tamme Lubbert, een buienman, zijn vriendinnetjes Soetje Strijckers en Fijtje Goris op de Haagsche kermis ontmoet, dan mist hij op het Buitenhof een brug:

„Stonden wy thans op een heultje,
'k Gaaff jou, en die soete sus,
Alle bey een brave kus,
Dattet klapt anje kaken.”⁷⁾

En zelfs „een oudt voer-man hoort geerne 't geklap van de sweep”, nog af en toe en

„Wensch hij te mogen zijn daer Kees met Aefjen speelt,
En daermen uytter borst op alle bruggen heult.”⁸⁾

E.

1) H. J. Broers, Utrecht. Historische wandelingen. Nieuwe geïllustreerde uitgave door C. W. Wagenaar. Utrecht, 1909. 80. Blz. 282—284.

2) Groot placatboek, vervattende alle de placaten, ordonnantien en edicten, der ... stad Utrecht ... door J. van de Water. Utrecht, 1729. 20. Blz. 445.

3) J. van Heemskerck, Batavische arcadia ... Amsterdam, 1647. 80. Blz. 225—227.

4) E. Verwijs en J. Verdam. Middelnederlandsch woordenboek. Dl. III. 's Gravenhage, 1894. 80. Kol. 532; — Woordenboek der Nederlandsche taal. Dl. VI. 's Gravenhage, enz., 1912. 80. Kol. 703.

5) J. Six van Chandelier, Poësy. Amsterdam 1657. 80. Blz. 247.

6) P. Bernagie, *De ontrouwe kantoor knecht en lichtvaerdige dienstmaagd*. Kluchtspel. Amsterdam, 1685, 80. Blz. 32.

7) Adr. vande Venne, *Tafereel van de belacchende werelt, en desselfs geluckige eeuw*. 's Graven-hage, 1635. 40. Blz. 17.

8) J. Cats, *Spiegel vanden ouden ende nieuwen tijdt*. 's Graven-hage, 1632. 40. Dl. III, blz. 139.

Een Utrechtsche heul (Stadsdam onder Oudenrijn).
Naar een linoleumsnede van S. de Jongh.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

De zijde-weverij vroeger te Utrecht.

— In verband met de toenemende belangstelling in de oude Utrechtsche industrieën, o.m. nog onlangs in dit maandblad (blz. 30—31) tot uitdrukking gekomen, was pastoor A. E. Rientjes te Maarssen zoo vriendelijk een afschrift te zenden van de zakelijke gegevens, die dr. Jan Kalf reeds in 1902 in het *Verslag van het St. Bernulphusgilde* (blz. XXXIV—XXXV) publiceerde. Die belangwekkende mededeelingen over de zijde-weverij, eigenlijk de zijde-handel in de late middeleeuwen te Utrecht, worden hier gaarne en onder dankbetuiging voor de gewaardeerde aanwijzing opnieuw in herinnering gebracht:

Onder de Noord-Nederlandsche steden is alleen van Utrecht beweerd, dat het vóór de tweede helft der XVIde eeuw een eenigszins belang-

rijke zijdeindustrie zou hebben bezeten.

De Linas, die de vader is van deze meening, grondde haar op een aantal fluweelen in het Aartsbisshoppelijk Museum te Utrecht bewaard.

Het feit, dat de stad Utrecht later om haar fluweelindustrie bekend is geworden, schijnt een versterking der gissing van De Linas. Maar het schijnt dit alleen, omdat de bedoelde stoffen met het latere „Velours d'Utrecht” niets gemeen hebben. Want het bekende „velours d'Utrecht”, in de XVIIIde eeuw volkomen juist beschreven als een „panne courte à chaine et trame de fil, et velouté de poil de chèvre”, is geen zijden stof en het patroon werd er in gedrukt, terwijl de bedoelde lapjes van omstreeks 1500 zijn met ingeweven patroon.

Ik voor mij geloof, dat die stoffen in geen geval Utrechtsch fabricaat kunnen zijn en wel voornamelijk, omdat in de XVde en XVIde eeuw, naar ons uit verschillende gegevens blijkt, de kostbare weefsels van deze en verwante soort in Utrecht nauwelijks te krijgen waren en uit het buitenland, gewoonlijk uit Antwerpen moesten worden gehaald.

In de XIVde eeuw schijnen kostbare stoffen in voldoende voorraad in Utrecht aanwezig te zijn geweest: de Heeren van Blois deden daar, blijkens hunne rekeningen, herhaaldelijk belangrijke inkoop.

Uit de ordonnantie van het Utrechtsche marsliedengilde van omstreeks 1400 blijkt ook, dat de verkoop van deze weefsels in handen der marslieden was, maar ook in dienzelfden tijd schijnen vreemdelingen dezen handel reeds in Utrecht te hebben ondernomen, want de Raad achtte het noodig te bepalen: „Voort waer eenich gast (d.i. vreemdeling), die brochte zyde of sindael, samit, baudekyn off gemengde marsse, die en zal ze niet vercoopen, dan samenscoop, (d.i. in het groot), dat is te weten mit eene godspenninck”.

Uit een rekening der St. Jacobskerk van 1415 blijkt, dat men voor die kerk drie damasten lakens, om kasuifels van te maken, te Antwerpen liet koopen, terwijl in 1456 voor hetzelfde doel „XXII½ ellen syden lakens elc elle III rijs gld.” door deze kerk te Antwerpen werd aangekocht.

Toen Amsterdam aan den Roomsche Koning Maximiliaan een paar rood fluweelen mouwen vereerde (omstreeks 1500), uit dankbaarheid voor de aan haar wapen geschonken kroon, moest de stof daarvoor uit Antwerpen worden gehaald.

Uit een inventaris van 1504 blijkt dat de Utrechtsche Dom toen o.a.

bezat: „una preciosa mappa facta ad modum damasti, *empta per capitulum Antwerpie anno XV secundo*”.

In 1524 liet het kapittel van den Dom wederom te Antwerpen informaties nemen, ditmaal voor den aankoop van goudlaken.

En in de stadsrekeningen vinden wij, dat in 1511 wit damast door een bode uit Antwerpen werd gehaald, gelijk dat in 1541 ook geschiedde ten behoeve der Buurkerk.

Zelfs in het midden der XVIde eeuw beschouwde men te Utrecht zijden stoffen zóó zeer als voorwerpen van import, dat in een stuk van omstreeks 1550 tegen de voorgenomen verleening van een zoutmonopolie de vrees wordt uitgesproken, dat dan ook de handel in andere buitenlandse koopwaren gemonopoliseerd zou worden en „draps de soye” daar worden opgenoemd tusschen „bled d'Ostlande” en „draps de layne estrangiers”.

En eindelijk is het uit de bepalingen op de belasting van zijde van 1571 (vernieuwd en uitgebreid in 1581 en 1591) wel te zien dat „gouden, zilveren en zijden lakens” ook toen nog te Utrecht tot de importartikelen hoorden.

Het is toch weinig aannemelijk, dat men zoo herhaaldelijk de benodigde zijden stoffen uit den vreemde zou laten komen, indien de fraaie weefsels uit het Aartsbisshoppelijk Museum in de stad zelf gemaakt en dus gemakkelijk genoeg te krijgen waren.

Het argument, dat al deze lapjes uit Utrecht en omgeving stammen, verliest daarenboven al zijn — toch reeds geringe — waarde door het feit, dat ik volkomen dezelfde weefsels, soms zelfs met hetzelfde patroon, op verschillende andere plaatsen vond.

Het Kunstgewerbemuseum te Keulen bezit twee kasuifels en een ante-

pendium — uit Rijnlandsche kerken stammend — van dit fluweel. Het Bisschoppelijk Museum te Munster heeft eenige kasuïfels er van, afkomstig uit kerken van het diocees. De St. Godehard-kerk te Hildesheim bezit twee kappen, de Dom te Halberstadt een kasuïfel, een koorkap en een antependium, en het kerkje te Zwillbrock een kasuïfel, alle van dezelfde stof. En eindelijk is in het Kunstgewerbemuseum te Berlijn een Italiaansche zestiend' eeuwse lezeaar met dit fluweel bekleed.

Van een beperking der vindplaatsen van deze stof tot het Utrechtsche, die de localisering van het fabricaat mogelijk maakt, kan dus geen sprake zijn.

De aanvang der kunstweverij in Noord-Nederland moet dan ook zeker niet in Utrecht worden gezocht.

Het Minderbroedersklooster. — Is het Minderbroedersklooster, gedeeltelijk tenminste, bewaard in het Anatomisch Instituut aan het St. Janskerkhof, van het archief van dit convent is slechts één rekening overgebleven. Of de beeldenstorm van 1566, die de kloosterbibliotheek op den brandstapel wierp, het archief gespaard heeft, kan niet met zekerheid gezegd worden. Enkele bestanddeelen werden later bij verzamelaars als Adrian v. Winsen, Lapp, Booth, Buchell aangetroffen. De eerste vertelde eens aan burgemeester Booth, dat Lapp hem stukken uit het archief van het Minderbroedersklooster geschonken had, die hij „pene consumtas ex manibus cuiusdam barbari” (vrijwel versleten uit handen van een barbaar) gekocht had. En vermoedelijk geldt ook voor het utrechtsche klooster wat in het algemeen geschiedde: dat de met de Hervorming verdreven Franciscanen hun archieven geheel of

gedeeltelijk in kloosters der Zuidelijke Nederlanden in veiligheid hebben gesteld. In de tweede helft der 17e eeuw werden die archivalia in het provincie-archief in het klooster te Brussel gecentraliseerd — met het gevolg, dat ze bij de beschieting der stad door de Franschen in 1695 bijna totaal verbrandden. Archieven zijn, vooral in oorlogstijd, een broos bezit.

Het is dus wel geen wonder, dat er over de geschiedenis van het utrechtsche klooster, zijn stichting, bewoners, lotgevallen zoo weinig rechtstreeks bekend is. Met des te meer waardeering mag daarom de aandacht gevestigd worden op een reeks artikelen, door pater D. van Heel o. f. m. over Het Minderbroedersklooster te Utrecht gepubliceerd in *Franciskaansch Leven*, tweemaandelijksch tijdschrift voor franciskaansche ascetiek, geschiedenis en kunst (XXV 1942, blz. 34—41, 87—92, 133—141, 226—235). Door velerlei verspreide gegevens uit andere archieven bij een te brengen werd een onvolledig, maar toch wel aanvaardbaar beeld opgebouwd van de klooster geschiedenis.

Het stichtingsjaar van het klooster is slechts bij benadering aan te geven. In 1244 wordt een gardiaan vermeld, in 1246 zijn er bouwplannen, in 1247 wordt een huis aan het St. Janskerkhof aangekocht, wat men gemakkelijk in verband brengt met den bouw van kerk of klooster. Eindelijk in 1251 worden convent en kloosterkerk ingewijd. Opmerkelijk is wel, hoe betrekkelijk spoedig, nadat St. Franciscus zijn Orde gesticht had (1209), kloosters der Franciscanen in de Nederlanden gevonden worden.

Bij den grooten brand van 1279, den zoo genaamden „wijfkes-brant”, die de halve stad in de asch legde, werd ook de kerk der Minderbroeders een prooi der vlammen. Herbouw

volgde. Hoe de kerk er van binnen uitzag kan gedeeltelijk uit een Ordonnantie van de daarin gevestigde Kruisbroederschap, van 1413, gedeeltelijk uit andere gegevens opgemaakt worden. Leden van voorname families, als de van Renesse's en de van Zuylens, lieten zich met voorliefde in de paterskerk begraven.

Uit verschillende gegevens blijkt, dat het klooster te Utrecht vroegtijdig een studiehuis geweest is ter opleiding van jeugdige religieuzen tot het priesterschap. De bekwaamsten onder hen werden soms naar buitenlandsche universiteiten gezonden.

Tot de Observantie, een beweging in de orde, die strenge onderhouding van den oorspronkelijken regel propageerde, ging het klooster eerst laat (1517) en dan nog schoorvoetend over.

Allerlei andere aspecten van het leven en bedrijf der Minderbroeders worden verder door den schrijver onder de aandacht gebracht: hoe zij ter bevordering van het godsdienstig leven der geloovigen broederschappen in hun kloosterkerk oprichtten, in den Advent, in de Vasten en bij andere gelegenheden preekten in den Dom, den St. Salvator, de St. Geertekerk en elders, hoe zij ter dood veroordeelden in hun laatste oogenblikken met geestelijke troost bijstonden en voorbereiden op de eeuwigheid. Ook van strijd met de pastoors der Buurkerk en van St. Jacob over zekere voorrechten vernemen wij iets en van een minderbroeder die in 1388 in de gevangenis werd geworpen. Giften en uitkeeringen aan het klooster worden in reeksen vermeld, waardoor tevens allerlei details van kerkelijke plechtigheden, in verband waarmede deze giften dikwijls gedaan werden, tot onze kennis worden gebracht.

De Hervorming bracht een einde: met vele andere werd ook dit klooster

in beslag genomen, de paters met enkele guldens in de hand uit de stad gezet, 1578. Korten tijd hadden er protestantsche godsdienst oefeningen plaats, tot in 1580 de kerk werd afgebroken en de kapittelzaal bestemd tot vergaderlokaal van de Staten van Utrecht (niet: Staten-generaal der Geunieerde Provinciën, zooals schr. beweert).

Met een mededeeling over de zegels van klooster en gardiaan en een lijst der gardiaans sluit pater van Heel zijn bijdrage, die te veel uit losse gegevens en bewijsplaatsen is opgebouwd om een boeiend geheel te vormen, maar de verdienste heeft zeer verspreid materiaal bijeengebracht te hebben over een instelling, die in Utrecht haar betekenissen heeft gehad. v. C.

De pyramide van Austerlitz. — In het *Tijdschrift voor geschiedenis* (LVII-1942, blz. 158—159 en 310) wees de heer E. Smedes op de verkeerde meening, die zoo goed als algemeen over den oorsprong der pyramide van Austerlitz bestaat.

We leven allen in de veronderstelling, dat de pyramide door Fransche soldaten gebouwd werd ter herinnering aan de roemrijke overwinning der Fransche wapenen bij Austerlitz. Het blijkt echter niet juist te zijn, want in de *Mémoires du maréchal duc de Raguse*, wiens eigenlijke naam De Marmont was, lezen we hoe het geval zich toegedragen heeft.

In 1804 aanvaardde hij hier het commando. Daar de gezondheidstoestand der troepen slecht was en ze te ver verspreid lagen, besloot hij ze in den zomer te concentreren in een vast kamp op de heide tusschen Zeist en Amersfoort. Om aan water te komen liet hij dertig putten graven van dertig tot vijftienveertig voet diep. Binnen veertien dagen was dit werk ge-

reed. Veertien Fransche bataljons, acht Bataafsche met een zestig vuurmonden werden daar ondergebracht. Het seizoen, zoo verhaalt De Marmont verder in zijne mémoires, vorderde alweer, maar we zouden nog kunnen rekenen op een maand mooi weer. Daarom besloot ik, nu de troep toch voldoende geoefend was, haar aan het werk te houden door een duurzaam monument te bouwen, dat in de toekomst de herinnering aan ons verblijf zou levendig houden en aan de overwinningen van het Fransche leger. Daarom besloot ik een pyramide van aarde te doen bouwen, bekleed met graszoden, met hoeken van 45 graden. De zijden zouden honderd vijftig voet lang zijn en de hoogte vijfenzeventig voet. Dit plan werd met enthousiasme ontvangen en de hoofd-officiëren met mijzelf aan het hoofd werkten even hard als de minste soldaat. In zevenentwintig dagen was het werk klaar en het werden even zoo-veel feestdagen.

Ik wilde een dorp stichten bij deze pyramide en liet daarom drie boerenhuizen bouwen voor drie soldaten van het kamp, die getrouwd waren met meisjes uit den omtrek. Ik gaf deze soldaten land, landbouwwerktuigen en pensioenen. Andere stukken land werden gekocht om verdeeld te worden onder diegenen, die zich hier wilden nederzetten en naast deze drie huizen wilden bouwen. Dit dorp, dat (later) onder toezicht van de magistraten van Amsterdam gesteld werd, zou wel tot bloei gekomen zijn, maar het schijnt dat de gebeurtenissen van de Restauratie het vernietigd hebben. „Niets rest van dit alles dan de pyramide, wier duur eeuwig zal zijn en die de omwonenden met mijn naam genoemd hebben: ze is in het land

bekend onder den naam van Marmontberg.”

Het blijkt dat maarschalk De Marmont zich vergist heeft, niemand kent zijn naam meer hier in Holland en iedereen spreekt over de pyramide van Austerlitz. Een historische vergissing, besluit de heer Smedes, want de pyramide werd in September 1804 gebouwd, terwijl de slag van Austerlitz plaats had in December 1805. Een merkwaardig voorbeeld, hoe in onze tijd van nauwkeurige historische aantekeningen, toch een feit verbonden kan worden aan een eclatante gebeurtenis die later plaats vond, zonder dat deze fout spoedig hersteld wordt.

Toch bestaat er wel verband tusschen den tegenwoordigen naam der pyramide en den slag van Austerlitz, zooals lt.-generaal F. H. A. Sabron in zijne uitvoerige verhandeling over De stichting en de eerste vijf jaren van het bestaan van Austerlitz (gemeente Zeist), die reeds in 1915 in *De navor-scher* (LXIV, blz. 353—472) verscheen, heeft aangetoond.

De beide Fransche divisies, die onder Zeist gekampeerd waren geweest, hebben aan den slag bij Austerlitz, doch niet onder leiding van De Marmont, deelgenomen. Intusschen was de Bataafsche republiek het koninkrijk Holland geworden, en bij decreet van den 17den Augustus 1806 heeft koning Lodewijk, blijkbaar om zijn broer keizer Napoleon te behagen, de herinnering aan de bij Austerlitz bevochten overwinning vastgelegd, door de uitgebreide militaire neder-zetting op de Zeisterheide tot een zelfstandige gemeente (stad), die voortaan Austerlitz zou heten, te verheffen. Verdere bijzonderheden daaromtrent geeft het genoemde opstel van den heer Sabron. E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JUNI
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18^e JAARGANG
N° 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden en hun Dames opnieuw uit tot een bezoek aan den Dom en ziet hen daartoe gaarne. **Zaterdag 5 Juni 1943** om half drie precies in den Kloosterhof bijeenkomen.

Namens het Bestuur: A. N. L. OTTEN, Voorzitter.

J. W. C. VAN CAMPEN, Secretaris.

„TWINTIG EEUWEN UTRECHT”

Onder „Twintig eeuwen Utrecht” wordt de tentoonstelling verstaan, die tijdens de komende zomermaanden in het Centraal museum zal worden gehouden en zeer waarschijnlijk den 9den Juni a.s. toegankelijk kan worden gesteld. Over tien zalen der bovenverdieping van het museum verdeeld, bedoelt ze een indruk te geven van de vorming en de bewoning der stad en van de gebeurtenissen, die haar burgers hebben gevierd of doorstaan, — van den groei harer gemeenschap sedert den aanleg der Romeinsche nederzettingen in de eerste eeuwen onzer jaartelling tot aan de wording der stad in de twintigste eeuw toe.

Het ligt echter niet in den opzet der tentoonstelling om een aanéengesloten en volledig overzicht der stadsontwikkeling te bieden, een afgerond geheel van het worden en wezen der stad te geven, gesteld al dat de daartoe noodige gegevens voorhanden waren, en de beschikbare ruimte voldoende was om dat alles overzichtelijk uit te stallen. Het oogmerk is alleen het merkwaardigste op den voorgrond te brengen, zoodat de aandacht niet over te veel onderwerpen wordt verdeeld en de lijn van den ontwikkelingsgang niet in een overvloed van bijzonderheden verloopt. De bedoeling is slechts datgene te laten zien, waardoor de verschillende tijdvakken in hoofdzaak onderscheiden, als het ware gekenmerkt zijn.

Om die uitkomst te verkrijgen is elke zaal voor een bepaald tijdvak ingericht. Zoodoende zijn de herinneringen aan de Romeinsche bezetting in de eerste zaal ondergebracht, en geven de drie volgende zalen een overzicht van de vroege, middelste en late